UDK 821.163.42
Prethodno priopćenje
Rukopis primljen 13. XII. 2024.
Prihvaćen za tisak 24. II. 2025.
https://doi.org/10.31724/rihjj.52.1.24

Lovro Škopljanac
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb
https://orcid.org/0000-0001-9996-6283
lskoplja@m.ffzg.hr

SUVREMENO ČITATELJSKO PAMĆENJE MARKA MARULIĆA I STARIJE HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI

Osim obilježavanja obljetnica, postoje različiti drugi načini kojima se može procijeniti važnost života i djela nekoga pisca u danoj kulturi i književnosti. Ovaj će rad na uzorku Marka Marulića pokušati predstaviti novi način da se procijeni koliko je dani pisac tekstualno prisutan u kvantitativno najzastupljenijem dijelu suvremene hrvatske književnosti, a to su neprofesionalni čitatelji. Procjena će se sastojati od analize podataka iz empirijskog istraživanja velikoga broja (1005) hrvatskih neprofesionalnih čitatelja, koji su u višegodišnjem istraživanju upitani o tome koje književne tekstove najbolje pamte, uz određena potpitanja. U prvome će se dijelu rada stoga ukratko predstaviti metodologija i cilj istraživanja, da bi se u drugome prešlo na rezultate i kontekstualizaciju odabranoga korpusa te u trećemu na zaključke koji iz toga proizlaze.

1. Cilj i metodologija

Dva uvodna pitanja jednostavno definiraju istraživački cilj i metodologiju ovoga priloga, a prvo glasi ovako: „Koliko su književni tekstovi Marka Marulića prisutni u svakodnevici suvremenih hrvatskih čitateljica i čitatelja?" Odgovor na to pitanje važan je za bilo kakvo utemeljeno mišljenje i zaključivanje o važnosti Marulićeva spisateljskog rada u odnosu na jezik i književnost koje je pomogao oblikovati, a mora uključiti najmanje dvije komponente. Profesionalna komponenta odnosi se na sve aspekte kojima su Marulićevi tekstovi zastupljeni u radu pojedinaca i institucija čiji je posao da se bave književnošću. Po tom

je kriteriju Marulić uzorni kanonski autor s obzirom na to da se njegovim književnim tekstovima bave desetci aktivnih znanstvenika na konferencijama (uključujući i onu u sklopu koje je nastao ovaj prilog), u časopisima (uključujući i jedan posvećen njegovu radu u *Colloquia Maruliana*) te u vlastitim institucijama, što uključuje i srednje škole u čijim je nastavnim programima stalna pojava. Međutim, od prijedloga Nacionalnog kurikuluma za Hrvatski jezik iz 2016. godine njegovi tekstovi nisu nužno i na popisu djela za cjelovito čitanje, a mnoge reakcije koje je taj prijedlog izazvao u javnosti upućuju da je fenomen Marulićeve književne recepcije nužno razmotriti i u neprofesionalnoj komponenti, među svakodnevnim i neprofesionalnim čitateljima književnosti.

Kako bi se ispitala ta neprofesionalna recepcija, potrebno je predstaviti i drugo uvodno pitanje ovoga priloga, koje je ustvari formulirano u obliku upute i glasi ovako: „Molim Vas da se prisjetite barem tri, a najviše pet, književnih tekstova koje ste pročitali do kraja barem jedanput u životu. Izaberite djela koja ste najbolje upamtili, koja su Vas se najviše dojmila i koja smatrate bitnima za sebe ili druge. Ako se ne možete sjetiti točnoga naslova nekoga djela, dovoljno je navesti ime autora ili obrnuto. Svrha ovoga istraživanja nije da testiramo koliko dobro pamtite niti koliko dobro poznajete književnost. Cilj istraživanja je da saznamo što više o tome kako ljudi pamte književnost, pa slobodno birajte djela i autore s obzirom na ono što ste najbolje upamtili." Radi se, naime, o uvodnoj uputi jednoga istraživanja koje nije bilo usmjereno na Marulića, ali pokušat ćemo ustvrditi da nam njegovi rezultati mogu pomoći da bolje shvatimo njegovu prisutnost u suvremenom hrvatskom kulturnom pamćenju, to jest da odgovorimo na prvo uvodno pitanje i time ispunimo cilj ovoga priloga.

Istraživanje je provedeno u sklopu projekta *PoKUS* odnosno *Pamćenje (o) književnosti u svakodnevici*, čiji je cilj bio na velikom uzorku ispitati što i kako suvremeni neprofesionalni čitatelji književnosti pamte iz pročitanih književnih tekstova (Škopljanac, Ostojić i Rončević 2024). U tu svrhu su tijekom ukupno dvije godine terenskoga istraživanja provedeni anonimni polustrukturirani istraživački razgovori s ukupno 1005 punoljetnih ispitanika, a s obzirom na to da je među njima bilo 70 % žena, u nastavku će se koristiti ženski gramatički rod kako bi obuhvatio sve koji su u istraživanju sudjelovali, bez obzira na njihov spol. Prosječna dob ispitanica bila je 45 godina, a medijan njihove dobi 41 godina, što čini taj uzorak blizak reprezentativnoj dobi za čitavu RH, gdje je medijan oko

44 godine. Po spolu očito nije reprezentativan, kao ni po stupnju obrazovanja, s obzirom na to da čak 70 % ispitanica ima visoku stručnu spremu ili doktorat znanosti. Ni geografska rasprostranjenost ne čini ovaj uzorak reprezentativnim za cjelokupno stanovništvo, budući da oko 45 % ispitanica prebiva u Zagrebu, a vrlo malen broj izvan većih gradova gdje je istraživanje provedeno, uglavnom u narodnim knjižnicama. Ipak, radna je pretpostavka čitavoga istraživanja, pa i ovoga rada, da je taj uzorak itekako reprezentativan za suvremenu hrvatsku književnu publiku, odnosno one koji intenzivnije sudjeluju u čitateljskoj kulturi pa su spremniji nešto upamtiti o vlastitome čitanju. Kako potvrđuju i rezultati dugogodišnjih kvantitativnih istraživanja provođenih na reprezentativnome nacionalnom uzorku (Kraus 2024), to su uglavnom žene u tridesetima i starije, koje su bolje obrazovane u odnosu na prosjek te uglavnom žive u Zagrebu i drugim većim hrvatskim gradovima.

Prije nego se obratimo rezultatima istraživanja, poželjno je postaviti još jedno, dodatno pitanje koje se tiče istodobno i cilja i metodologije ovoga priloga: Koliko je ovakvo istraživanje pogodno za dobivanje odgovora o Marulićevoj autorskoj recepciji danas? Ono istodobno smjera na prikladnost uključivanja neprofesionalnih mišljenja uz profesionalna, ali i na izvođenje zaključaka iz empirijskog istraživanja koje nije postavljalo pitanja o Maruliću. Što se tiče prikladnosti neprofesionalnih mišljenja, ona su u stvari apsolutno nužna da bismo mogli govoriti o nacionalno važnom i upamćenom piscu, jer to dakako podrazumijeva čitavu naciju. Naime, ako je neki kulturni fenomen doista relevantan, onda se s njime povezano društveno „pamćenje u divljini" mora barem djelomice odražavati i u individualnom pamćenju ili „pamćenju u glavi" (Barnier i Hoskins 2018). Jedan dio tog pamćenja će se pretočiti u druge književne tekstove, što znanost o književnosti zatim može dobro pratiti u vidu utjecaja i intertekstualnosti, pri čemu se prepoznaju i specifični tragovi pamćenja kao procesa (vidi npr. Carruthers 1990, Halbwachs 1992, Yates 2001). Ovdje je riječ o profesionalnome književnom pamćenju, u smislu da su ga proizveli ljudi kojima je osnovni posao čitati književne tekstove, te u smislu da iz takvih njihovih čitanja nastaju drugi tekstovi (o) književnosti. Sve do digitalne emancipacije pisane riječi u 21. stoljeću, takav vid tekstualne proizvodnje bio je povlastica manjeg broja ljudi, no u suvremenosti se taj omjer snaga mijenja i čak obrće, u smislu da je većem broju pojedinaca sada dostupno pisati i objavljivati mišljenja i kritike o književnosti, kao i lako objavljivati

nove književne tekstove (Pianzola, Rebora i Lauer 2020, Walsh i Antoniak 2021). U takvim okolnostima, postoji istraživački imperativ da se uzmu u obzir i mišljenja onih koji čine kvantitativno uvjerljivo najveći dio opće književne recepcije kako bi se odgovorno procijenila prisutnost nekoga pisca kao opće kulturne i književne činjenice.

Što se tiče prikladnosti metodologije, može se utvrditi da upravo činjenica da se u istraživanju *nisu* postavljala pitanja o Maruliću povećava njegovu objektivnost i upotrebljivost. Naime, u odgovoru na potencijalnu uputu sudionicima da se prisjete nekoga Marulićeva teksta koji su pročitali dobili bismo nepotrebnu potvrdu njegove kulturne prepoznatljivosti, jer je neupitno da bi svi ili gotovo svi ispitanici znali o kojem se autoru radi, ali ne bismo dobili i relevantniju informaciju o tome koliko intervjuiranih uopće pomišlja na Marulića kao pisca izvan okvira kulturnih i kultivirajućih institucija. Terenska narav istraživanja je pritom od nepobitne koristi, pogotovo ako se stave na stranu načelni prigovori koji se uobičajeno upućuju pristupima književnosti koji uspostavljaju empirijske i brojčane temelje promatranih predmeta. Na njima se ovdje ne treba zadržavati, ali se može napomenuti da općenitiji teorijski odgovor na njih nudi Hoyt Long u knjizi iz 2021. godine (Long 2021), a u kontekstu istraživanja o Maruliću specifično digitalnohumanističku primjenu pokazuje Neven Jovanović u članku iz naredne godine, gdje uzgred navodi kako „manjak svoje kulture u odnosu na Marulićevu i Grimanijevu [nadomješta] protezom, ‘umjetnim pjesničkim pamćenjem’ u obliku računalno pretraživih zbirki tekstova” (Jovanović 2022: 20). Prema tome, ovaj prilog ima sasvim praktičnu svrhu, koju ćete lako uvidjeti ako se kao profesionalni čitatelj ovoga teksta i sami zapitate: „Koliko će hrvatskih neprofesionalnih čitatelja između tri do pet književnih tekstova u svojem pamćenju sačuvati najmanje jedan Marulićev?” Teško je procijeniti odgovor budući da stručni konsenzus ne postoji, već postoji samo niz pretpostavki i mišljenja, koje ovaj prilog rezultatima preuzetim iz općenitijeg istraživanja može potvrditi i time eventualno stvoriti nove (numeričke i praktične) činjenice, kakvom nismo raspolagali u prvih pola milenija recepcije Marulićeva književnoga djela.

2. Rezultati i kontekst

Kako bi se shvatio položaj jednoga pisca u čitateljskome pamćenju, poželjno je imati mogućnost usporedbe sa širim kontekstom, a u ovome slučaju se to odnosi na stariju književnost, pogotovo hrvatsku. Uobičajena hrvatska podjela na „stariju" i „noviju" književnost, preuzeta iz njemačke prakse, odnosno na neku vrstu razlikovanja između „moderne" i „predmoderne" književnosti, kakva se općenitije koristi u različitim periodizacijskim modelima, ovjerena je donekle i u rezultatima *PoKUS*-a. Naime, uslijed niza društvenih, književnih i tehnoloških promjena u Europi i drugdje tijekom 18. i 19. stoljeća dolazi i do transformacije književnosti, što dovodi do toga da su čitavi raniji književni žanrovi i vrste u 20. i 21. stoljeću mnogo manje zastupljeni i u pisanju i u čitanju nego što su bili ranije (usp. Fowler 2002: 170). Takva je situacija razvidna u odgovorima hrvatskih ispitanica na ranije navedenu uvodnu uputu, prema kojoj su trebale izabrati tri do pet dobro upamćenih književnih tekstova o kojima će raspraviti (tj. odgovoriti na niz pitanja o svakome tekstu) s osobom koja ih je intervjuirala, a zabilježeno je i kada su ispitanice spomenule druge književne tekstove koje su pročitale, ali o njima nisu raspravljale. Takvih je „raspravljenih" i „spomenutih" naslova bilo ukupno 2084, a po stoljećima su bili raspoređeni na sljedeći način: 967 ih je objavljeno u 21. stoljeću, 914 u 20. stoljeću, 142 u 19. stoljeću, te ukupno 56 u svim prijašnjim stoljećima (za pet naslova nije bilo moguće utvrditi stoljeće nastanka). Što se tiče književnih rodova i vrsta, prema procjeni istraživača koji su radili na projektu, 1417 tekstova dominantno pripada u epiku, 68 u liriku i 50 u dramu, a 605 u sve ostalo što su ispitanici označili književnošću, ali nije dominantno određeno pripadnošću u prethodna tri roda (zbroj je 2140 umjesto 2084 jer su u njega uključeni i zbirni tekstovi poput „Ujevićevih pjesama", ali to ne mijenja ukupne omjere).

Kada se u obzir uzmu i književne vrste, ukupni je zaključak da su čitateljice premoćno, u više od tri četvrtine slučajeva dobro upamtile romane nastale tijekom otprilike posljednja dva stoljeća. Snažno je naglašena suvremenost, što se može ilustrirati činjenicom da su tri godine u kojima su najčešće objavljeni raspravljeni i spomenuti tekstovi vrlo recentne: 2021. godina sa 67 tekstova, 2015. sa 66 i 2019. sa 65. Ovakav književnopovijesni efekt recentnosti dakako

znači da je i efekt starije književnosti na suvremeno čitanje relativno malen, odnosno da – izraženo u postotcima – tekstove nastale prije 19. stoljeća pamte u samo 3 % slučajeva. Dakle, starije je književnosti u uzorku vrlo malo, ali hrvatske književnosti zato načelno ima mnogo: ako se kao kriterij uzme primarna nacionalnost autora, kojih je ukupno bilo 1374, onda su hrvatski tekstovi vrlo dobro zastupljeni s otprilike 19 % svih autora, što ih stavlja na drugo mjesto između dvije nacionalnosti iz dominantnoga engleskog jezika (američkih autora bilo je otprilike 24 %, a britanskih 11 %), nakon čega slijede francuski autori s udjelom od 6 %, ruski s udjelom od 3 %, i drugi s još manjim udjelima. Ipak, ta množina hrvatskih autora nije ravnomjerno raspodijeljena, pa su tako iz perioda starije hrvatske književnosti navedena samo trojica autora: uz Marka Marulića još Marin Držić i Petar Hektorović. O Maruliću i Držiću ispitanice su raspravljale po jedan put, referirajući se na *Juditu* i *Dunda Maroja*, a Hektorovićevo *Ribanje i ribarsko prigovaranje* su dva puta spomenule kao pročitani tekst, bez rasprave o njemu. Za kontekstualizaciju u odnosu na tri njima vremenski bliska autora mogu se navesti Dante, Cervantes i Shakespeare. Redom, o najpoznatijem epu talijanskoga autora raspravljalo se u cijelosti ili samo o prvom dijelu (*Pakao*) pet puta, a spomenuti su šest puta. Španjolski autor zastupljen je svojim najpoznatijim romanom 11 puta, od čega se sedam puta o njemu raspravljalo, a četiri puta je spomenut. Engleski autor prednjači na popisu starijih autora jer je pet njegovih tekstova (četiri drame i jedan sonet) 13 puta raspravljeno i 8 puta spomenuto. Takve nam brojke ukazuju da su čitateljice načelno upoznate sa starijom književnošću, napose europskom i lektirnom, iako su je pamtile rjeđe nego suvremene književne naslove. Sukladno tome, možemo se usredotočiti na primjere razgovora u kojima je Marulić kao autor raspravljen i spominjan uz okvirnu konstataciju da je starija hrvatska književnost u pamćenju suvremenih hrvatskih ispitanica kao zbir djela, odnosno čitateljskih ostvarenja tekstova, gotovo sasvim zaboravljena.

Jedini istraživački primjer u kojem je *Judita* raspravljena ponudila je ispitanica zavedena pod šifrom R300, čije ime nije zabilježeno zbog načela o anonimnosti sudionica, koje je trebalo omogućiti veću spremnost na sudjelovanje u razgovorima bez obzira na otkrivanje osobnih podataka. Ipak, o svakoj ispitanici je prikupljeno nekoliko demografskih podataka, pa tako znamo da je R300 u trenutku razgovora imala 49 godina i visoku stručnu spremu te da je živjela u Zagrebu gdje je završila osnovnu i srednju školu. U razgovoru koji

je trajao 26 minuta također je zabilježeno da po vlastitoj procjeni godišnje pročita 20 književnih tekstova, koliko je otprilike pročitala i u godini dana prije sudjelovanja u razgovoru, dakle u 2021. godini. Na uvodnu uputu odgovorila je ovako: „Recimo, William Golding, *Gospodar muha*. Elena Ferrante, *Genijalna prijateljica*. *Judita* Marka Marulića." *Juditu* je pročitala „četiri do pet puta", s time da je prvi puta njezina motivacija za čitanjem bila ekstrinzična jer se radilo o lektirnom naslovu – tada je bila petnaestogodišnjakinja – a zadnji put bio je „sada nedavno, nakon što je izašlo prepjevano, odnosno prepričano izdanje na suvremenom hrvatskom jeziku". Kako bi se njezino pamćenje *Judite* što adekvatnije prikazalo, a da se ne citira u cijelosti što bi zauzelo odviše prostora, slijede relevantni izvadci iz razgovora uz navođenje pitanja u uglatim zagradama koji prethode njezinim odgovorima:

[O čemu se radi u tom tekstu?]

A radi se znači o tome da autor zapravo u moralno-poučne svrhe prenosi čitatelju, prenosi čitatelju biblijsku pripovijest. O udovici, pobožnoj udovici Juditi koja je znači smaknula vojskovođu Holoferna, kojem je odsjekla glavu, da bi znači spasila izraelski narod.

[Pamtite li nešto o autoru?]

Pa to da je otac hrvatske književnosti. Da je djelo napisao 1501., objavio dvadeset godina kasnije. Djelo je tiskano u Veneciji, znači to je, autor je bio, zapravo većinu djela je pisao na latinskom. Znači, bio je poznati latinist i humanist. Ali budući da je baš to djelo napisao na hrvatskom jeziku, smatra se da je njime zapravo otvorio, ajmo reći tako, hrvatsku književnu scenu, pa i ženski dio te scene. Jer se tada tek počela formirati ženska čitateljska publika koja nije znala u toj mjeri latinski poput muške.

[Pamtite li osobito neki dio teksta?]

Onaj početni stih, recimo, znači, gdje on najavljuje o čemu će pjevati: „Dike ter hvaljenja... hoću govoriti", ne znam sad dalje, o toj udovici.

[Pamtite li neku vlastitu emociju koju ste iskusili prilikom čitanja?]

Pa ako se to može nazvati emocijom, onda je to zapravo divljenje prema versifikacijskoj umješnosti.

[Ima li nečega što vas se u tekstu osobito dojmilo?]

Pa mislim sama pozicija djela kao ključnog za hrvatsku književnost, recimo. Okolnosti u kojima je nastalo. Autorova vizija u smislu, u smislu razvijanja čitateljske publike. Što me se još dojmilo? Recimo njegovo baratanje katalogom antičkih, likova iz antike recimo, tih antičkih primjera.

[Kakvo je bilo Vaše iskustvo školske lektire?]

Pa moram priznat da, da sam voljela čitati uvijek. Pa onda mi nije to bilo neko lošije iskustvo, odnosno radovala me lektira. Premda mi nisu, naravno, sva djela, ovaj, nisu me sva djela jednako veselila niti su mi bila jednako lagana za čitanje, niti sam neku njihovu poru-, niti sam dolazila na jednak način na njihove poruke, niti sam ju prepoznavala možda jednako lagano. Znači, neka su mi djela bila bliskija, a neka su mi bila, ono, užasno daleka. Nisam se mogla s njima saživjeti.

Posljednje su pitanje i odgovor R300 uključeni u sažeti prikaz njezina pamćenja *Judite* iako se u njemu ustvari Marulić ne spominje. To je učinjeno kako bi se osigurao dodatni kontekst koji omogućuje usporedbu s ostalim primjerima koji slijede, budući da se kod većine ostalih ispitanika Marulić i *Judita* najčešće pojavljuju upravo u odgovoru na pitanje o iskustvu lektire (u sklopu *PoKUS*-a trenutno je u izradi doktorska disertacija o utjecajima lektirnoga i školskoga čitanja, pa se ovdje tom utjecaju ne posvećuje više pozornosti). Sveukupno je obrađeno dvadeset takvih primjera u kojima su oni spomenuti, iako su u užem smislu relevantna samo četiri spomena u kojima osoba jasno navodi da je čitala Marulića, iako joj nije bio dovoljno pamtljiv, dojmljiv ili bitan da bi o njemu raspravljala. Ipak, kako bi se omogućio što obuhvatniji i precizniji kontekst, u nastavku se navode svi takvi primjeri, zajedno sa šifrom ispitanika, njihovim spolom, stupnjem obrazovanja i dobi. Primjeri se mogu načelno razdijeliti na tri

skupine (koje donekle odgovaraju Peirceovoj poznatoj podjeli na ikone, indekse i simbole), među kojima prva sadrži šest ispitanica i odnosi se na javni kontekst u kojem se Marulić pamti u današnjoj svakodnevici.

I) <u>Javni kontekst</u> (šest odgovora):

R130 (Ž 26 SSS):

Zadnju godinu sam u knjižnici čitala, ali, ali ovoj, Marka Marulića.

R138 (Ž 70 SSS):

[...] *u Splitu je bila na mislin Marulićeve ili vako.*

R163 (M 37 VSS):

U Gradskoj knjižnici Marulić Split.

R699 (M 54 SSS):

U Knjižnici Marka Marulića u Splitu u koju sam učlanjen kao i supruga.

R714 (Ž 24 SSS):

[...] *taj [smo] tekst radili na sad, baš na Marulićevim danima na javnom čitanju.*

R968 (Ž 57 VSS):

Jedna curica me pitala – to ima za lektiru – ovaj, Marin Držić, a ja kažem, „Bome njega nema". Ima Marulića, ima drugi Marin, sad se zezam, Getaldić, jer sam ovo tražila po sadržaju.

U drugoj je skupini pet ispitanica, a njihovi se odgovori odnose na intertekstualni kontekst, dakle o spomenu Marulića vezanome uz druge pročitane i upamćene književne tekstove.

II) <u>Intertekstualni kontekst</u> (pet odgovora):

R91 (Ž 18 SSS):

Od njega ne, iako sam vidjela predstavu od, od Marina Držića, od njegove Judite*. To jest, jel Držić il Marulić, nisam sigurna.*

R177 (Ž 18 NSS):

Znam da smo čitali original kao lektiru. U, opet, jako se dobro sjećam kako je ta knjiga izgledala. Bila je jako, znam da su sve te knjige u nekim plavim koricama, ali stvarno je bila jako, jako slatka knjiga. Bila je ful mala. Imala je polugolu ženu na korici. Onako, nekako, s ukusom je to bilo.

R186 (Ž 61 VSS):

Mislim, stavila bih njega, mislim, svaka čast Maruliću, ali meni je Držić, recimo, vrh hrvatske književnosti. Eto, zbog tog svojeg pristupa, jer uvijek je teže ljude nasmijati nego rasplakati, a Držić je tu postigao, ono, najveći domet.

R386 (Ž 40 VSS):

Dakle, radi se o mladiću, ako se ne varam, znanstveniku Filozofskog fakulteta, sad se ne sjećam usmjerenja, koji dolazi igrom slučaja na Lastovo. Odnosno istražuje Marulićevo, Marulićev tekst, samu Juditu, izvorni Marulićev tekst. [...] Tako da bih ja rekla da je to roman-posveta, ne samo naravno Lastovu kao takvom kojeg ima, nego i Marulićevoj Juditi. I ako se ne varam, taj je roman objavljen te godine kad i je bila neke obljetnica vezana uz samog Marka Marulića.

R589 (M 42 VSS):

Mislim, sa svih strana su pristupili Trimalhionovoj večeri *naši stručnjaci, dakle pretpostavljam s Filozofskog, i otkrili raznim analizama marginalije, dakle. Kao, komentari na tekst, i razne črčke i to, da, da ih je napisao Marko Marulić, vjerovala ili ne. Dakle da je on bio prvi u posjedu toga što je, a ono, spustilo [se*

do nas]. Dakle, s obzirom da je to bilo sto i nešto godina prije, prije nego što se otkrilo, ili dvjesto godina prije nego što otkriveno to. To je zanimljivo, da je on bio prvi pouzdani vlasnik ili u posjedu tog teksta. Fora.

Treća i posljednja skupina ujedno je i najveća jer sadrži odgovore devet ispitanica, a kao što je već napomenuto odnosi se na lektirni kontekst u kojem se Marulić pojavljuje, dakle u izravnom odgovoru na pitanje o iskustvu školske lektire.

III) <u>Lektirni kontekst</u> (devet odgovora):

R42 (M 41 SSS):

A isto vjerojatno lektira. To što je on Don Quijote*, znaš. Konačno ne moram čitat Držića ili ne znam, neku ludost, Marulića, ili ne znam,* Antigonu*. Znaš, taman* Don Quijote *se pojavi i to je ono, „Isuse Bože, konačno ću moći uživati u lektiri". [...] To je onako ko da netko, baš namjerno da te muči s tim, ne, znaš. Ili onaj neki ko je doktor iz, doktorirao na Maruliću, pa te prisiljava da to, kao, sad njegovo moramo slušat i čitat. To je užas.*

R121 (M 34 dr. sc.):

Vrlo loše zato što ja ozbiljno mislim... Ja nikad u životu nisam pročitao Marulića niti Juditu*, što je kanonsko djelo, a ništa mi u životu ne fali. Dapače, mislim da sam ono kao prilično načitan i da sam, ono, nastavio čitati. Ja imam nekakvu ideju, to je sad iz perspektive, ovim čime se bavim, da književnost treba biti... Odnosno lektira: da, trebamo imati nekakva kanonska djela koja će ti objasniti osnovne principe, koncept i pristup unutar književnosti. No, druga funkcija koja je jednako važna je zapravo zainteresirati ljude za čitanje. Ti sigurno nećeš zainteresirati ljude za čitanje ako čitaš, ne znam,* Bez trećega *ili, ne daj Bože,* Brezu*, ili, ono, kao, te dosadne hrvatske autore realizma koje, ono, jedino što želiš se ubiti.*

R134 (M 40 VSS):

Dobro, zapravo, zapravo nije opće loše. Jedino što sam ja lektiru čita nakon satova lektire kad bi je procijenio ono da mi je zanimljivo to što se, čak i neke

stvari... Mislin dobro ove Ilijade*,* Odiseje *u onim izdanjima stihovanim nisu zapravo jako teške. Ne znam, iskreno, nisam pročita Zoranića,* Planine *i te stvari. Možda su zanimljive, možda nisu, ali recimo te, te mitove i to, to mislim da ima smisla kroz neke prepričane ovakve... Čak sam vidio sad da su* Juditu *preveli na, na, na hrvatski, ovaj, Marulićevo. Al sam, iša sam čitat i ovaj i ono ne sviđa mi se jer nisu, nisu rime pratili. I onda to nema smisla baš. Mislin moš vidit o čemu se radi, ali moga si onda prepričati. Nisi mora ju ostavit u stihu, ako nisi iša uvatit rimu... To su oni s Instituta za jezik preveli. A generalno mislim, lektira je, lektira dobra po meni.*

R214 (Ž 62 VSS):

Mislim, sjećam se onda tih, tih stvari koje smo u četvrtom razredu radili da mi je to bilo lijepo, iako je bila lektira, jer s njom je to bilo drugačije. E sad, velim, pretpostavljam da bi ovo ranije bilo drugačije. Ali oni, oni Petrarca i ono, ono prije, pa Gundulići i oni Marulići i ono, to je meni bilo sve davež.

R216 (Ž 73 VSS):

Mislim, ja znam kad sam imala 15 godina sam čitala rađe Anu Karenjinu *koja je bila, ne znam, mislim možda i nije baš bila za školsku lektiru u toj dobi. Ali sad više ni ne znam šta je zadano i tako dalje, čujte. Mislim, Marka Marulića sigurno nisam čitala.* Osmana *smo, mislim da smo* Osmana *morali čitati i tako dalje, ali ovaj...*

R478 (Ž 60 VSS):

Znate, ja mislim da bi djeci trebali kad krenu u gimnaziju davati vrlo nešto aktualno i to da zavole čitati. I da im da se, recimo, Lovac u žitu *ili ne znam, nešto aktualno, pa čak možda, čak, ne znam da li je* Harry Potter *za to. Ali evo, puno stvari, pa tek onda* Ilijadu*,* Odiseju*, Marulića, Držića, jer ovako im se zgadi totalno, a pogotovo* Baraka 5B*.*

R489 (M 37 VSS):

Ali tada jednostavno moraš imati na umu da ja do 21. godine bio sam jako nenačitan. Ja nisam niš čito, mrzio sam knjige, zato što mi je ta lektira bila tolko notorno dosadna, ona Judita *i ona sva sranja, i Marko Marulić i August Šenoa. Ja sam se htio ubit, to je tolko jebeno dosadno da se ne zaslužuje zvat prozom.*

R897 (M 69 VSS):

Jedno je bilo obavezna lektira u sklopu hrvatskog jezika i književnosti, ne. Znam točno napamet. Nas su nametali, čak [smo] morali, ovaj, neke, neke stvari napamet bubati da bi to ostalo. Uzmite tu Juditu*, ono, „Istorija svete udovice Judit u verzi hrvatski složena kako ona ubi vojvodu Holoferna po sridu vojske njegove, oslobodi puk izraelski od velike pogibli." Ostane vam to cijeli život.*

R912 (Ž 44 VSS):

Pa ovisilo je od razreda do razreda. Znam da ovi niži razredi iz srednje škole su mi bili ubitačni s ovim prastarim tim tekstovima Ilijade*,* Odiseje *i Marka Marulića i takvih stvari, to mi je bilo dosta neinteresantno.*

3. Rasprava i zaključci

Nakon što su predstavljeni rezultati i njihov međusobni istraživački te kulturni kontekst, ostaje ih prokomentirati i time odgovoriti na uvodno pitanje o Marulićevim tekstovima. Započet ćemo od same činjenice da je *Judita*, Marulićev najpoznatiji književni tekst, izabran za raspravu tek jedanput, iako je desetljećima bio dijelom obavezne srednjoškolske lektire. Za usporedbu, od 20 najčešće upamćenih tekstova u istraživanju, polovica jesu ili su bili lektirni naslovi, uključujući i dva najčešće upamćena teksta, *Zločin i kazna* (raspravljen 92, spomenut 39 puta) te *Ana Karenjina* (raspravljen 53, spomenut 36 puta). Marulić se time sasvim uklapa u općenitu činjenicu da se književnost napisana prije 19. stoljeća, u kojem su nastala oba navedena ruska romana, općenito slabije pamti, iako je školska naobrazba svakako ostavila trag u pamćenju ispitanika, kao

što to zorno pokazuje upravo iskaz R300. Iako neprofesionalna čitateljica, ona je govorila o *Juditi* gotovo stručnim diskursom, navodeći tekstualne i kontekstualne teze kakve se mogu pronaći kao opća mjesta u znanstvenoj literaturi. Redom, identificirala je propedeutičku svrhu i izvorište teksta, kao i mjesto i vrijeme njegova nastanka, te uputila na književnopovijesni kontekst autorstva. Iznijela je tezu o ženskoj publici te naglasak smjestila na protagonistkinju u skladu s feminističkim čitanjima *Judite*. Dodala je i odrednicu tekstualnoga roda, ne navodeći vrstu teksta, što je uostalom u skladu sa stručnim pristupom jer *Juditu* – za razliku od *Davidijade* – nije moguće nazvati epom u smislu konvencionalnih prototipa. Osvrnula se i na stil kojim je tekst pisan, konkretno na stih i korištenje antičkoga kataloga.

Činjenica da je posljednje informacije R300 iznijela odgovarajući na pitanja o vlastitim emocijama te o dojmljivosti teksta upućuju na poprilično profesionalno, „hladno" i racionalno pamćenje, bez „vrućih" i osobnih sjećanja i reakcija kakve su inače bile karakteristične za ovo i slična istraživanja (usp. Lyons i Taksa 1992, Larsen 1996, Trower 2020). U velikoj većini slučajeva, pa i u odgovorima R300 na preostale dvije knjige kojih se odabrala prisjećati, u čitateljskim pamćenjima gotovo su neizbježne, a često i dominantne kontekstualne dionice u kojima se iznose detalji o tome gdje, kada, u društvu s kime te s kakvim emocijama i dojmovima se čitao odabrani pamtljiv književni tekst. Takva se sjećanja mogu odnositi i na određena izdanja teksta, kao recimo kod R177, koja se gotovo sigurno sjeća *Judite* u izdanju Književnoga kruga Split iz 1989. godine. Ako se upotrijebe termini psihologije pamćenja, to znači da su takva sjećanja autobiografska i epizodička, jer se odnose na općenitiji kontekst vlastitoga života, a ne semantička, kakva bi podrazumijevala usredotočenost na sami tekst. R300 *Juditu* pamti semantički, što je i glavna odlika profesionalnoga pamćenja, pa možemo konstatirati da u jedinome slučaju gdje je sjećanje na Marulićev književni tekst prisutno, ono biva „hladno" i semantički precizno, bez uklopljenosti u širi kulturni kontekst, čak ni u slučaju svakidašnjice jedne osobe.

To nipošto ne znači da sam Marko Marulić – za razliku od njegovih književnih tekstova – nije dio hrvatske kulturne svakodnevice, dapače tu prisutnost potvrđuje gotovo svaki od preostalih 20 odgovora. Prva je skupina odgovora dapače i strukturirana s obzirom na takvu njegovu javnu prisutnost, kojom se ujedno dobro ilustrira logika neprofesionalnoga pamćenja budući da se u njoj Marulić

tri puta spominje kao dio epizodičkoga pamćenja o mjestu nabavke ili čitanja neke dobro upamćene knjige drugoga autora. Slično je i s druga dva primjera koji se ne odnose na Gradsku knjižnicu *Marko Marulić* (koja podrazumijeva jednu lokaciju, ali i čitavu mrežu narodnih knjižnica), već na Marulićeve dane odnosno festival hrvatske drame koji spominju R138 i R714, ali opet referirajući se na druge književne tekstove čijim su izvedbama one svjedočile (radi se o *Kad svijeće dogore* i *Tri sestre*). Sve su ove primjere podastrijeli Splićanke i Splićani, a forma i sadržaj njihovih iskaza svjedoče da je Marulić kao kulturna činjenica prisutan u njihovim životima, a u metaforičkome smislu i u životu njihova grada. Da se ta konstatacija može proširiti i na čitavu Hrvatsku ukazuje R968 u primjeru prisjećanja na edukativnu knjigu *Hrvatski znamenitaši*, koja simbolički sumira bit ove skupine ispitanica: Marulić kao označitelj ne upućuje na vlastito književno djelo već na apstraktnije označena, kao što su hrvatske znamenitosti ili opća kultura za koju se od hrvatskih građana očekuje da su je savladali tijekom obrazovanja.

Osim s iznimkom R300, Marulić se pojavljuje samo kao karika u lancu označitelja i kada se radi o književnim tekstovima, o čemu je riječ u drugoj, intertekstualnoj skupini ispitanica koje su ga spominjale. Tako se posljednji ispitanik (R589) referira na Marulića u kontekstu trogirskoga kodeksa Petronijeve *Trimalhionove gozbe*, dok se prve dvije ispitanice referiraju na Marulićevu *Juditu* u kontekstu prisjećanja na istoimeni roman Mire Gavrana (koji je jedan od rijetkih primjera suvremene autorske prisutnosti Marulića u književnim tekstovima), pri čemu je R91 svjesna da možda griješi kada je pripisuje Držiću. To nam po prvi puta pokazuje da je „Marulić" kao označitelj u kolektivnoj memoriji donekle pomičan i nestabilan, te s relativnom lakoćom „klizi" do drugih označenih kao što je „Držić" (i kod R186, koja ipak uspostavlja jasnu hijerarhiju Držić > Marulić) ili „Gundulić". Iako se pisac *Osmana* ne spominje, upravo se o tom tekstu i autoru ustvari radi u iskazu R386, koja je inače sve ostale informacije o dotičnome romanu *Koraljna vrata* Pavla Pavličića prenijela točno, uključujući da je napisan povodom 400. obljetnice Gundulićeva rođenja.

Pojava da „Marulić" kao označitelj može s lakoćom „otklizati" do drugih hrvatskih književnih klasika pogotovo je razvidna u posljednjoj skupini ispitanica, koje su govorile o svojim lektirnim iskustvima. Tih devetoro ljudi zajednički pokazuje da se o školskoj lektiri uglavnom razmišlja asocijativno,

prelascima s jednoga na drugi književni označitelj, odnosno opet intertekstualno u smislu da se do referenci na Marulića dolazi preko drugih autora i tekstova. Oni iskazuju uglavnom „vruće" emocije ili afektivne procese, što pokazuje aktivan, angažiran i neprofesionalan odnos prema književnome tekstu, što znači da on nije uvijek pročitan, da su moguće greške u identifikaciji ne samo autora već i rodova („proza" kod R489), te da osobni sudovi prevladavaju („Fora" kod R589). U njihovim iskazima sva starija književnost, a ne samo hrvatska, pojavljuje se kao svojevrsna aglutinacija autora i djela kojima je, osim lektirnoga konteksta, zajedničko to da nas u odnosu na njih odvaja mnogo vremena te da su uglavnom nezanimljivi (pa stoga i slabije pamtljivi) suvremenoj književnoj publici i učenicima. Također ih se povezuje s obzirom na književne vrste po kojima su poznati, pa se Marulić asocira i zamjenjuje ne samo općenitije s drugim starijim autorima poput Petrarce i Držića, nego i s drugim epičarima poput Homera i Gundulića, pa i s novijim hrvatskim autorima, od realista do Begovića i Krleže.

K tome, iako se starija lektirna književnost povezuje i s pozitivnim primjerima kao što su Cervantes ili Držić, opisana se autorska aglutinacija gotovo uvijek pojavljuje u negativnom kontekstu – recimo, neadekvatnoga versificiranja (R134) ili „bubanja" (R897) – čak i kada u odgovorima prevladava pozitivan stav prema takvoj književnosti. Takve su „vruće" emocije, koje izražavaju inicijalni učenički otpor prema nametnutom i za njihovu dob neprikladnom sadržaju, upamćene i u kasnijoj dobi te upućuju na manjkavost ili potpuni izostanak čitateljske motivacije, koja stoga nikad nije intrinzična već uvijek ekstrinzična: netko tko je „doktorirao na Maruliću" (R42), „oni s Instituta za [hrvatski] jezik" (R134), „Nas su nametali" (R897) i slično. U svim tim primjerima, Marulić se uspostavlja kao simbolični označitelj negativnoga iskustva lektire, pa i općenitije čitanja književnosti. To ga ujedno čini primjerom onoga što Tom Beebee naziva „bibliotraumom" (Beebee 2023), budući da se asocira s negativnim emocijama poput dosade, nezainteresiranosti i prisile, što može stvoriti kolektivnu traumu u pamćenju jedne nacionalne književnosti. Sudeći dakle po rezultatima ovoga istraživanja, na uvodno se pitanje može odgovoriti konstatacijom da su Marko Marulić i njegovi književni tekstovi u suvremenome čitateljskome pamćenju latentno semantički prisutni, ali ne i aktivno epizodički realizirani, slično uostalom kao i u književnome polju gdje Marulić egzistira kao klasična prisutnost, ali ne i kao kanonski uzor za suvremene hrvatske autore (usp. Škopljanac 2010). Ovaj prilog stoga je empirijski potvrdio da je autor

snažno upamćen kao kulturna činjenica, a pritom utvrdio i da su njegova djela vrlo slabo upamćena kao književna činjenica u svakodnevici.

Napomena: Rad je nastao u sklopu projekta Hrvatske zaklade za znanost UIP-2020-02-2430, *Pamćenje (o) književnosti u svakodnevici*.

Literatura

Barnier, Amanda J.; Hoskins, Andrew. 2018. Is There Memory in the Head, in the Wild? *Memory Studies* 11 (4). 386–90. http://dx.doi.org/10.1177/1750698018806440 (pristupljeno 3. srpnja 2025.)

Beebee, Thomas O. 2023. From Bibliotherapy to Bibliotrauma: Reading and Believing Margaret Mitchell's Gone With the Wind. *Recherche Littéraire / Literary Research* 39. 97–117.

Carruthers, Mary J. 1990. *The book of memory: A study of memory in medieval culture*. Cambridge University Press. New York.

Fowler, Alastair. 2002. *Kinds of Literature: An Introduction to the Theory of Genres and Modes*. Clarendon. Oxford.

Halbwachs, Maurice. 1992. *On Collective Memory*. University of Chicago Press. Chicago.

Jovanović, Neven. 2022. Aluzivne dimenzije vračare iz En Dora u Marulićevoj *Davidijadi*. *Književna smotra: Časopis za svjetsku književnost* 54 (206(4)). 19–27.

Kraus, Tamara. 2024. *Noć knjige 2024*. https://nocknjige.hr/prijava/datoteke/202404240727500.Karika_Noc%20knjige_2024_L.pdf (pristupljeno 3. srpnja 2025.)

Larsen, Steen Folke. 1996. Memorable books: Recall of reading and its personal context. *Empirical approaches to literature and aesthetics*. Ur. Kreuz, Roger J.; MacNealy, Mary Sue. Bloomsbury Publishing. New York. 583–599.

Long, Hoyt J. 2021. *The values in numbers: reading Japanese literature in a global information age*. Columbia University Press. New York.

Lyons, Martyn; Taksa, Lucy. 1992. *Australian readers remember: an oral history of reading 1890-1930*. Oxford University Press. Melbourne – New York.

Pianzola, Federico; Rebora, Simone; Lauer, Gerhard. 2020. Wattpad as a Resource for Literary Studies. Quantitative and Qualitative Examples of the Importance of Digital Social Reading and Readers' Comments in the Margins. *PLOS ONE* 15 (1). PLOS. San Francisco. e0226708. https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0226708 (pristupljeno 3. srpnja 2025.) http://dx.doi.org/10.1371/journal.pone.0226708

Škopljanac, Lovro. 2010. Problemi uspostave kanona na primjerima usporedbe autora iz hrvatske i europske književnosti od 15. do 18. stoljeća. *Književna republika* 4–6. 228–48.

Škopljanac, Lovro; Ostojić, Luka; Rončević, Velna. 2024. Memories of Literature in Croatia. *Journal of Open Humanities Data* 10 (1). Ubiquity Press. London. 34. https://openhumanitiesdata.metajnl.com/articles/10.5334/johd.208 (pristupljeno 3. srpnja 2025.)

Trower, Shelley. 2020. Forgetting Fiction: An Oral History of Reading (Centred on Interviews in South London, 2014–15). Book History 23 (1). 269–98. http://dx.doi.org/10.1353/bh.2020.0007 (pristupljeno 3. srpnja 2025.)

Walsh, Melanie; Antoniak, Maria. 2021. The Goodreads „Classics": A Computational Study of Readers, Amazon, and Crowdsourced Amateur Criticism. *Journal of Cultural Analytics* 6 (2). 243–87. http://dx.doi.org/10.22148/001c.22221 (pristupljeno 3. srpnja 2025.)

Yates, Frances A. 2001. *The Art of Memory*. University Of Chicago Press. Chicago.

Contemporary Readers' Memory of Marko Marulić and Older Croatian Literature

Abstract

The paper utilizes an empirical research project about everyday readers of literature in order to ascertain the presence of Marko Marulić as a writer in the cultural memory of contemporary Croatian readers. It outlines the relevant results of the project before situating Marulić as one of the few (less than 3% of the total 1374) remembered authors who wrote prior to the 19th century. Snippets from the single interview in which a respondent focused on one of Marulić's works (*Judita*) are presented, followed by three other groups of interview snippets in which Marulić is associated primarily with the contexts of public presence (six readers), intertextual association (five readers), and required reading (nine readers). These results and interview snippets are then analyzed, showing that "Marulić" is remembered as a cultural signifier among contemporary Croatians, although usually as part of a broader author agglutination that refers to a number of older literary authors and genres, which incidentally makes such associations prone to errors. In conclusion, his presence as an author in cultural memory is affirmed on a scale ranging from being a positive symbol to signifying bibliotrauma, while at the same time his literary texts are found to be all but forgotten among contemporary readers.

Ključne riječi: recepcija književnosti, empirijsko proučavanje književnosti, kulturno pamćenje
Keywords: literary reception, empirical literary studies, cultural memory